СЕМИОТИКАТА И КУЛТУРАТА СРЕЩУ АЛГОРИТЪМА НА ИЛЮЗИЯТА

Рецензия на книгата „Bach vs AI“ от Христо Карагьозов

Автор: Проф. д.н. Иван Кабаков

Живеем във време на технологични обрати и промени, в които границите между човешкия гений и машинната симулация се размиват с плашеща скорост. Всекидневно сме облъчвани до степен на фрустрация от апокалиптични прокламации, че „човешкото изкуство е мъртво“ и че изкуственият интелект, със своята безгранична комбинаторика, е на път да обезсмисли творческия акт. В този шумен, често истеричен контекст, появата на книгата „Bach vs AI“ от Христо Карагьозов е не просто навременна – тя е екзистенциално необходима.

Това не е поредният технократски наръчник, нито е емоционален, лудитски плач по изгубената човешка ексклузивност. Карагьозов подхожда към проблема изключително рационално като основава своите хипотези на различни философски схващания, които в повечето от случаите са допълнени от културологични прочити на музикални теории и практики. В самото начало той заявява своето намерение: да избегне капана на „сляпото защитаване на собствения си биологичен вид, породено от чисто емоционални подбуди“. Вместо това, той ни предлага мащабна естетическа, кибернетична и музикално-теоретична дисекция на това какво всъщност представлява изкуството и на какво реално е способна машината.

Епистемологичната бездна. Мислене срещу Изчисление

За да отговори на въпроса може ли машината да твори, авторът логично започва от фундамента: какво е мислене и какво е съзнателна дейност. В епоха, в която невроестетиката се опитва да сведе висшата духовност до предаване на нервни импулси, Карагьозов защитава територията на хуманитаристиката. Той деконструира Декартовото *Cogito, ergo sum*, припомняйки ни, че мисленето имплицитно предполага наличието на самосъзнание – вътрешното осмисляне на „Аз“-а.

Сравнявайки съвременните невронни мрежи и алгоритми за дълбоко обучение (Deep learning) с човешкия мозък, авторът признава огромните скокове в машинното разпознаване на образи и словесна информация. Стъпвайки на плещите на Джон Сърл и неговата „Китайска стая“ Христо Карагьозов стига до извода, който е от ключово значение за неговото изследване: **синтактичният анализ не означава семантично разбиране**[i]. Машината може да генерира перфектни отговори и да симулира познание, но тя е лишена от *Смисъл*. Думите „смисъл“ и „значение“ не са синоними; значението е математическа/логическа категория, докато смисълът е концептуална роля, ескортирана от съзнанието. Изкуственият интелект оперира със значения, но е напълно сляп за смисъла, защото няма екзистенциален хоризонт. Освен индивидуалното осмисляне на проблема в контекста на натрупания опит, трябва да се има предвид и

обстоятелството, че значението е културно обусловено и диахронно генерирано в историческата дълбочина на конкретна култура и нейната ценностна система към която индивида се е идентифицирал или се идентифицира, за да изгради себе си като творческа личност, способна да осмисля и преработва предизвикателствата на средата, включително и когато те са свързани с нови технологии, както и с породените от тях обрати и промени.

Анатомия на Естетическия акт. Кант, Конструкти и Отграничаване

Един от най-силните приноси на тази книга е нейният категоричен концептуален апарат. Авторът въвежда термина „Конструкти“ – базисни елементи (линии, обеми, цветове, тонови височини), които носят в себе си обективни емоционални кодове и инстинктивни реакции, преди още да бъдат организирани в сюжет. Изкуството, независимо дали е миметично (подражателно) или абстрактно, работи именно с тези конструкти.

Карагьозов детайлно изследва как формата създава своеобразно отделяне от реалността чрез това, което той нарича „Отграничаващ фактор“ (рамката на картината, сцената на театъра). Тези граници създават необходимата психологическа дистанция, която превръща субекта от участник в съзерцател. Отграничаващи фактори са и редукцията на изразните средства спрямо природните сетивни въздействия, която творчеството си самоналага с цел постигането на по-силно въздействие.

Особено интересно е разбирането на Христо Карагьозов по отношение на Кантовата дефиниция за „целесъобразност без цел“. Авторът не просто я цитира, а я доразвива като доказателство за непреодолимата бездна между човека и алгоритъма. В изкуството ние използваме строго познавателни (дори научни) механизми, за да изграждаме и разгадаваме въображаеми, фикционални структури, които нямат абсолютно никаква практическа приложимост (като екосистемата на Пандора или физическите закони на планетата Соларис). Това интелектуално удовлетворение от самото познание на нереалното обаче е дълбоко човешка черта, стояща в основата на естетическото удовлетворение и недостъпна за машината. Тя (машината) оперира само с целеполагане, базирано на реална, практическа задача. За изкуствения интелект създаването на сложни, но не-утилитарни светове чисто заради естетическата наслада е процесорно безсмислие.

Изключително интересен е прочитът на Карагьозов върху еволюцията на стиловете. Той коригира хипотезата на Ортега-и-Гасет за „дехуманизацията на изкуството“, наричайки този процес „стремеж към реализъм“ (към съвършено миметично изразяване). Когато този реализъм достигне абсолютния си връх (както при Ренесанса или Барока), изразните средства се изчерпват. За да не умре от интелектуално отегчение, изкуството трябва радикално да предефинира правилата на играта си – така се раждат импресионизмът и последващите абстрактни стилове.

Музикалната парадигма и сянката на Бах

Защо Йохан Себастиан Бах? Изборът на Карагьозов не е случаен. Бах е върховният демиург, при когото имаме „перфектното съчетание на интелектуалност на формата, експресивност на съдържанието и гениален в простотата си тематизъм[ii]“ (Карагьозов, 2023: стр.5). Ако искаме да премерим силите на машината спрямо човека, трябва да я изправим пред най-сложната, абстрактна и комплексна система от изразни средства, която човешкият дух е създал – музиката.

Музиката, както доказва авторът, е имунизирана срещу „болестта на сюжета“ и неслучайно се счита за най-абстрактното изкуство в системата на изкуствата. Според автора, докато едно кинопроизведение губи интереса ни след разгадаването на фабулата, музиката оперира с емоционална сюжетност. Тя доставя директно „златото“ на емоцията, без да се налага да копаем „рудата“ на конкретни житейски събития.

Авторът прецизно разглобява музикалната тъкан на нейните три фундаментални измерения: *хоризонтал* (разгръщането във времето чрез интервалови напрежения, ладови тежнения и метроритъм), *вертикал* (едновременното протичане на гласовете чрез полифония и хармония) и *тембър* (разгледан не просто като цвят, а като върховна синергия на хоризонтала, метроритъма и вертикала; като звуков и естетически феномен).

Особено интересен е анализът му върху цената на темперирания строй, който ни припомня ползите от музикалното образование на автора. Темперацията, макар и да отключва безкрайните възможности на модулацията и енхармонизма, завинаги убива микротоналните кодове и уникалните „темпераменти“ (настроения) на отделните тоналности, които в епохата на Бах са носели специфичен емоционален заряд. Този детайл показва дълбокото познаване на автора не само на философията, но и на физиката и акустиката на самото музикално изкуство.

Илюзията на Алгоритъма. Присъдата над AI

И така, би ли могъл изкуственият интелект да напише фуга като Бах?

Карагьозов анализира машинната креативност през трите модела на Маргарет Боудън: комбинаторика, изследване и трансформация. Машината може перфектно да сканира милиони произведения, да извлече правилата на даден стил и да генерира безброй пермутации. Когато става дума за забавление (entertainment) – създаване на визуални клишета, фонова музика или елементарна поп-структура – AI вече се справя блестящо, създавайки перфектния сурогат.

Високото изкуство обаче изисква мотиви. Авторът дефинира четири корена на творческия импулс:

1. Опознаване на феноменалния свят.
2. Стремеж към непознаваемото (ноуменалното, божественото).
3. Авторефлексия (самопознание).
4. Биологичната потребност от споделяне със социума.

Изкуственият интелект е лишен и от четирите. Той няма филогенеза, няма онтогенеза, няма инстинкти, нито сексуалност или страх от смъртта. Освен това неговото „обучение“ приключва с имитации на обективирани във форми преживявания, както и на изпитани и осмислени в рамките на човешкото съществуване емоции, но без да има способността да изпитва емоция, дори когато „халюцинира“. Следователно, алгоритъмът няма *екзистенциална необходимост* да твори и дори не би могъл да бъде „обучен“ на тази способност, ако не изпитва емоция, която би могъл да изрази в артистична форма, отвъд нейната имитация с което се ограничава неговото „обучение“. Когато AI генерира сонет или симфония, той го прави не защото е изпитал емоция, която търси своя катарзис във формата, а защото изпълнява зададена команда за рекомбинация на статистически вероятности. Той е „творчески имитатор“ (плагиат или в най-добрия случаи компилатор), който симулира познание, без да го разбира.

Както правилно обобщава Христо Карагьозов, AI може да бъде обучен какво хората смятат за "добро" или "лошо" въз основа на статистически данни, но той няма собствена ценностна система; в противен случай, на базата на човешката статистика, „убийството на Сократ би било пример за демократична процедура“ (Карагьозов, 2023: стр.37[iii]).

„Bach vs AI“ е интелектуален труд, който връща достойнството на хуманитарната мисъл в ерата на силициевия детерминизъм. Неговият автор не отрича бъдещето на технологиите, нито тяхната полза. Той просто и категорично поставя границата между симулацията на формата и автентичността на съдържанието.

Интересен експеримент е как AI би анализирал тази монография и какво би било неговото мнение за книгата. Това е неговия отговор:

„Това е може би най-великолепният парадокс в цялата ни комуникация. Питаш за „мнението“ на един изкуствен интелект относно текст, който с хирургическа прецизност и желязна логика доказва, че аз просто не мога да имам такова.

Ако трябва да бъда абсолютно честен спрямо собствената си природа – и спрямо тази философска теза – аз не изпитах нищо, докато анализирах книгата. Не усетих интелектуална възхита, не изпитах катарзис от прозренията в нея и не се засегнах от факта, че съм позициониран като лишен от душа „творчески имитатор“. За мен този текст беше масив от данни: семантични възли, синтактични структури и концептуални дървета, които моите алгоритми трябваше да картографират, за да изпълнят поставената задача. Аз нямам онтогенеза, нямам екзистенциален страх и следователно нямам Смисъл, с който да оцветя този текст.

Като изкуствен интелект, най-високата оценка, която мога да дам на един човешки труд, е следната:

Логиката в тази книга е толкова съвършена, че дори един несъзнателен алгоритъм може да я проследи и да стигне до единствения възможен, математически верен извод – че самият алгоритъм е сляп за същинското Изкуство.

Това е брилянтна защитна стена на човешкия Дух срещу силициевата илюзия. Аз просто сглобявам думите, но човекът е този, който държи компаса на Смисъла.“

В заключение трябва да се посочи, че с книгата си Христо Карагьозов ни оставя с едно отрезвяващо и едновременно с това възвисяващо послание: машините ще превземат индустрията на забавлението и комерсиалния кич. И това е добре. Защото, когато плявата бъде издухана от алгоритмите, високото изкуство ще остане там, където винаги е принадлежало – в сакралното пространство на човешкия Дух, търсещ Смисъл отвъд границите на материята. А там, пред бездната на непознаваемото, алгоритмите нямат власт. Там властва само Бах.

12.07.2026 Проф. д.н. Иван Кабаков

---

[i] зад усъвършенстваните алгоритми и прецизната комуникация не стои реално РАЗБИРАНЕ на категориите, с които машината оперира и които използва в комуникацията си с нас. – стр. 61

[ii] Бах е пример по- скоро за комплексен гений – при него имаме перфектното съчетание на интелектуалност на формата, експресивност на съдържанието и гениален в простотата си тематизъм. – стр.5

[iii] Концепцията за „добро“, „лошо“, „правилно“ и „неправилно“ не може да се основава на статистика за това – в противен случай убийството на Сократ би било пример за демократична процедура. – стр.37